

frågel, kaps.

Särtryck ur *Folkminnen och Folktankar*, häfte I 1927.

Frågelista, angående dramatiska sånglekar och deras bruk.

Uppställd av
Fil. mag. Elsa Enäjärvi.

I.

Allmänna frågor.

Folkekarnas förekomst. Äro folklekar med eller utan sång för närvarande brukliga i eder trakt? Utgöra dessa lekar ett arv från den äldre generationen, eller har man lärt dem någon annan väg, t. ex. genom skolan, ungdomsföreningar eller litteratur? — Kan man skilja mellan sådana lekar som förekommit bland fullvuxna och sådana som förekommit bland barn, eller mellan flickors och gossars lekar?

När och varstädes har man lekt? — Hurudana lekar lekte man på julaftonen? Var och när hade man tillställningar med lekar under jultiden? Huru kallades dessa tillställningar? Trakterades gästerna, och vem bestod i så fall trakteringen? Betalade man för lekrummet? — Lekte man sånglekar eller andra sällskapslekar även under firandet av andra årliga festdagar: fastlag, påsk, valborgsmässa, pingst, midsommar o. s. v.? Hurudana lektillställningar hade man då? — Samlade man sig för att leka också under andra tider av året; när och var? Huru kallades sådana tillställningar? — Vad menar man med benämningen »lekstuga» i er trakt? Har innehållet av detta begrepp förändrats i mannaminne? — Har seden att »gå med rocken» eller att ha »spinnstugor» eller »oppsitteskvällar» varit känd i eder trakt? Under vilka tider av året samlades ungdomen till sådana tillställningar? Förekommo också lekar under dessa samkväm?

Folkekarnas tillbakaträngande ur allmänt bruk. — Vilka orsaker kan ni ange till folkekarnas bortläggande? Hurudana nöjen trada i stället för de gamla folkekarna?

II.

Enskilda lektyper.

Uppteckna till varje lek de sjungna eller talade orden, handlingen och om möjligt melodien! Uppteckna likaså sagesmannens namn, ålder och den trakt, där han har lärt sig leken, samt uppgiv om leken ännu är allmänt känd!

1. *Lekaren*. (Dybeck, Runa 1843, 4 häfte, s. 64.) — En av de lekande föreställer »frun», som har alla deltagare i leken utom en omkring sig. »Lekaren» framträder till frun, sjungande:

Här kommer en lekare till fruns gård.
Behagade frua te' leka i år?
För burila, för turila,
För lekar under mejuna.

Frun sjunger:

Jag har intet med den leken att göra,
Jag haver det röda gullet att föra.
För burila etc.

Lekaren vill ha frun med sig, men hon ger honom en »jungfru» av sitt sällskap. Lekaren återkommer nu med jungfrun och leken upprepas, tills han fått hela sällskapet med sig, en i sänder. Slutligen måste också frun följa honom, och leken slutar med dans.

2. *Rika och fattiga fågeln*. (Arwidsson, Svenska Fornsånger III, s. 167.)

Den rike fågeln kommer ridandes, kommer ridandes
Över åker, ängar och gården.
Och har jag något till råde
Så ger jag fattigan någe.

Den fattig' fågeln kommer linkandes, kommer kinkandes
o. s. v.

Den rike har hela sällskapet utom den fattige omkring sig.
Den fattige får dessa en åt gången till sin sida, tills han blir »rik»,

och den rike blir ensam och »fattig fågel». Så börjas leken på nytt.

3. *Erik den rike.* (Nyland V A, s. 57.)

Vi gå I här på golvet med Era ben så vita?
Och vem skall Eder ära och vem skall Eder svika?
Erik den rika, han skall Eder svika
o. s. v.

Lekes som den föregående. Erik, som i början är allena, får alla lekande, en åt gången, till sin sida.

4. *Simon i Sälle* eller *Offer och Edela*, (Sv. Forn. III, s. 175—180.) — Lekes i två rader, vilka närma sig varandra och åter avlägsna sig från varandra.

5. *De stolta nunnorna.* (Sv. Forn. III, s. 188.)

Här komma de stolta nunnorna, Herr Domine!

Lekes såsom den föregående.

6. *God afton, kär svärmoder min.* (Sv. Forn. III, s. 184.) — Lekes antingen i ring eller i två rader.

7. *Modern går på golvet med sju sina döttrar* eller *Skifta makar.* (Sv. Forn. III, s. 202.) En av gossarna inläppes i ringen, och han bjuder upp en flicka, med vilken han går bort och sätter sig. På samma sätt bjudas alla ur ringen. Sedan går lekens ledare och frågar, huru makarna leva tillsammans.

8. *En fattig änka går och vandrar.* (Sv. Forn. III, s. 199.) — Lekes såsom den föregående.

9. *Före går jag med herrarna mina*, efter kommer du med damerna dina o. s. v. (Nyland V A, s. 62.) — Lekes i två rader eller såsom de två föregående.

10. *Nu kommer den första friaren*, min moder, just nu. (Bonde-sons Visbok II, n:r 339.) — Har man sjungit denna visa i en danslek?

11. *Vargen och fåren* eller *Valla får.* (Sv. Forn. III, s. 433.) — Herden, med en käpp i handen, gör en gärdesgård omkring sina får, sjungande eller mumlande en ramsa. Vargen stjälar därefter fåren en åt gången. Herden söker och finner *tre spår* (vilka?), hittar sina får, låter dem hoppa över en käpp för att se, om de äro skadade; vargen straffas.

12. *Rävleken.* (Sv. Forn. III, s. 164.)

Räven ligger i solen och sover o. s. v.

Efter ett samtal med gåsmodern (uppge orden!) försöker räven röva sig en av gässlingarna, som stå i rad bakom gåsmodern.

13. *Fru Sole.* (Sv. Forn. III, s. 437.) — En gammal halt gumma vill komma till fru Sole, som sitter längst bort i raden. Gumman visar sig till sist inte vara så skröplig, som hon har låtsat vara, och leken slutar med ett slagsmål.

14. *Skön Engela* (Skön Gundela). (Sv. Forn. III, s. 233.)

Nu haver jag sport, Eder fader (moder etc.) är död, fru Engela.

»Fru Engela (Gundela)» står mitt i ringen med en duk på sitt huvud; hon får underrättelse om sin fars (mors, brors, systems, mans eller fästmans) död. Hon sjunker ned till golvet. Då ringen därefter sjunger, att hennes egna ändå leva, reser hon sig småningom upp och börjar dansa.

15. *Det underliga djuret.* (Sv. Forn. III, s. 239.)

Det är ett underligt djur
Uti vår herres hage.
Det har gått där i femton år
Och gjort vår herre stor skade.

Djuret står mitt i ringen, vid sångens slut springer det ut, och en eller flere av de lekande, som stått utanför ringen, börjar jaga det.

16. *Åldermansleken.* (Sv. Forn. III, s. 245.)

Sitt på stolen, herr Ålderman (Bollerman),
På stolen sitter herr Ålderman själv,
Ty honom är lovad en jungfru.

»Åldermannen», som står i ringen, måste sätta sig på stolen, dra stövlarne på sig, ta halsduken, rocken, hatten o. s. v. på sig. — Ibland förekommer i leken också »Åldermans dräng».

17. *Bro, bro breda.* (Sv. Forn. III, s. 250.)

Bro, bro breda, broa ligger nere.
Vad fattas brona, stockar och stenar.
Ingen kommer här fram,
Förrän han säger sin kärestas namn.

En rad av lekande vandrar genom den port, som två deltagare bilda med sina höjda armar. Dessa avskära den sista i raden. Denna måste nu välja, vilkendera av de två han vill komma till. De sålunda bildade två partierna pröva till slut varandras krafter. Hur kallar man partierna? («Ängel» och »djävul» eller »sol» och »måne»?)

18. *Syster, syster ädla min.* (Sv. Forn. III, s. 247.)

N. N. tog sin knyppeldyna,
satte sig vid fönstret
o. s. v.

Lekes som den föregående.

19. *Gåsen och svanen.* (Rudbeck, Atlantica II, s. 246.)

Var har du varit så länge, Gåsa lilla vita?

Gåsen måste gå igenom den port, som två svanar med sina armar bilda.

20. *Behagar ungersven taga sig en vän.* (Sv. Forn. III, s. 260.) — Paret i mitten av ringen hälsar, klappar, kysser o. s. v. varandra efter lekvisans ord.

21. *God dag, god dag, min Rosa.* (Sv. Forn. III, s. 257.) — Lekes som den föregående.

22. *Adam hade sju söner.* (Sv. Forn. III, s. 194.) — Ringen efterhärmar de rörelser, som den i mitten stående utför.

23. *Domaredansen.* (Sv. Forn. III, s. 376.) — Deltagarna få inte le åt ljuset, som hålles framför dem. Leken blir sålunda en pantlek.

24. *Herdar och herdinnor de valla sina får.* (Sv. Forn. III, s. 363.) — Ringlek med pardans i mitten.

25. *Lussi, Vippen* eller *Bära bulten bak.* (Sv. Forn. III, s. 363.) — En av de lekande springer omkring ringen, och slår någon i ryggen eller låter en näsduk falla bakom honom. Denna person måste då springa i kapp med den första omkring ringen till den tomma platsen. Under tiden sjunger ringen en liten visa.

26. *Låna såll.* — »Sållen» stå i rad efter varandra. »Lånaren» försöker ta fast den sista. Förekommer i leken någon sång eller ett samtal? Brukar man på samma sätt låna något annat föremål än såll?

27. »Timmelituten». (Jfr Sv. landsm. Bih. III: 2, s. 242.)
»Där kommer — — timmelituten, Tutan bokk, Bakom bövel,
Rävel skärm, Kaisa rubb, Kärngen skrubb» o. s. v.

De lekande stå i ringen med en vedklabb i handen. Anföraren ger åt envar ett av ovannämnda namn, som de vid efterfrågan skola minnas.

Uppteckningar av andra lekar än de här omnämnda mottagas även med största tacksamhet.

* * *

Svaren torde godhetsfullt adresseras till den institution, varifrån frågelistan utgått, t. ex. till *Landsmålsarkivet*, Uppsala, *Lunds universitets folkminnesarkiv*, Lund, *Nordiska museet*, Stockholm, *Institutet för Folkminnesforskning vid Göteborgs högskola*, Göteborg, eller *Svenska Litteratursällskapet i Finland*, Helsingfors.

Frågelista, angående dramatiska sånglekar och deras bruk.

I.

Allmänna frågor.Folklekarnas förekomst.

Äre folklekar med eller utan sång för ~~de~~ närvarande brukliga i Eder trakt? Utgöra dessa lekar ett arv från den äldre generationen, eller har man lärt dem någon annan väg, t.ex. genom skolan, ungdomsföreningar eller litteratur?

Kan man skilja mellan sådana lekar som förekommit bland fullvuxna och sådana som förekommit bland barn eller mellan flickors och gossars lekar?

När och varstädes har man lekt?

Hurudana lekar lekte man på julaftenen? Var och när hade man tillställningar med lekar under jultiden? Huru kallades dessa tillställningar? Trakterades gästerna, och vem bestod i så fall trakteringen? Betalade man för lekrummet?

Lekte man sånglekar eller andra sällskapslekar även under firandet av andra årliga festdagar: fastlag, påsk, pingst, midsommar o.s.v.? Hurudana lektillställningar hade man då?

Samlade man sig för att leka också under andra tider av året; när och varstädes? Huru kallades sådana tillställningar? - Vad menar man med benämningen "lekstuga" i Er trakt? Har innehållet av dessa begrepp förändrats i mannaminne?

Har seden att "gå med recken" eller ha "spinnstuger" eller "oppsitteskvällar" varit kända i Eder trakt? Under vilka tider av året samlades ungdomen till sådana tillställningar? Förekomme också lekar under dessa samkväm?

Folklekarnas tillbakaträngande ur allmänt bruk.

Vilka orsaker kan Ni ange till folklekarnas bortläggande? Hurudana näjen tröda i stället för de gamla folklekarna?

II.

Enskilda lektyper.

Uppteckna till varje lek de sjungna eller talade orden, handlingen och om möjligt melodien! Uppteckna likaså sagesmannens namn, ålder och den trakt, där han har lärt sig leken; samt uppgiv om leken ännu är allmänt känd!

1. Lekaren. Dybeck, Runa 1843, 4 häfte, s.64.

En av de lekande föreställer "frun", som har alla deltagare i leken, utom en, omkring sig. "Lekaren" framträder till frun, sjungande:

Här kommer en lekare till fruns gård.
Behagade frun te leka i år?
För burila, för turila,
För lekar under mejuna.

Frun sjunger:

Jag har intet med den leken att göra,
Jag haver det röda gullet att föra.
För burila etc.

Lekaren vill ha frun med sig, men denna ger honom en "jungfru" av sitt sällskap. Lekaren återkommer nu med denna och leken upprepas, tills lekaren fått hela sällskapet med sig, en i sänder. Slutligen måste också frun följa honom och leken slutar med dans.

2. Rika och fattiga fågeln. Arwidsson, Svenska Fornsånger III, s.167.

Den rike fågeln kommer ridandes, kommer ridandes
Över åker, ångar och gården.
Och har jag något till råde
Så ger jag fattigan nåde.

Den fattig' fågeln kommer linkandes, kommer kinkandes
o.s.v.

Den rike har hela sällskapet, utom den fattige, omkring sig. Den fattiga får dessa en åt gången till sin sida, tills han blir "rik", och den rika blir ensam och "fattig fågel". Så börjas leken på nytt.

3. Erik den rike. Nyland V A s.57

Vi gå i här på golvet med Era ben så vita?
Och vem skall Eder Era och vem skall Eder svika?
Erik den rika, han skall Eder svika
o.s.v.

Lekes som den föregående. Erik, som i början är allena, får en åt gången alla lekande till sin sida.

4. Simon i Skille. Sv. Fornsänger III, s.175 - Lekes också under namnet Offer och Edela,
Sv. Forn. s.180.

Lekes i två rader, vilka närma sig varandra och åter avlägsna sig från varandra.

5. De stolta nunnorna. Sv. Forn. III, s.188.

Här komma de stolta nunnorna, Herr Domine!

Lekes såsom den föregående.

6. Göd aften, kär svärmoder min. Sv. Forn. III, s.184.

Lekes antingen i ring eller i två rader.

7. Modern går på golvet med sju sina döttrar. Sv. Forn. III, s.202. /=Skifta makar/.

En av gossarna insläppas i ringen, och han bjuder upp en flicka, med vilken han går bort och sätter sig. På samma sätt bjudes alla ut ringen. Sedan går lekens ledare och frågar huru makarna leva tillsammans.

8. En fattig änka går och vandrar. Sv. Forn. III, s.199.

Lekes såsom den föregående.

9. Före går jag med herrarna mina, efter kommer du med damerka dina o.s.v. Nyland V A, s.62.

Lekes i två rader eller såsom de två föregående.

10. Nu kommer den första friaren, min moder, just nu. Bondesens Visbok II, nr 339.

Har man sjungit denna visa i en danslek?

11. Vargen och fåren = Valla får. Sv. Forn. III, s.433.

Herden, med en käpp i handen, går en gårdesgård omkring sina får sjungande eller munlande en ramsa. Vargen stjälar därefter fåren en åt gången. Herden söker och finner tre spår (vilka?), hittar sina får, låter dem hoppa över en käpp för att se, om de kro skadade; vargen straffas.

12. Rävleken. Sv. Forn. III, s.164.

Räven ligger i solen och sover o.s.v.

Efter ett samtal med gäsmodern (uppge orden!) försöker räven röva sig en av gäslingarna, som står i rad bakom gäsmodern.

13. Fru Sele. Sv. Forn. III, s.437.

En gammal, halt gumma vill komma till fru Sele, som sitter längst bort i raden. Gumman visar sig till sist inte vara så ~~knix~~ skröplig, som hon har låtsat vara, och leken slutar med ett slagsmål.

14. Skön Engela (Skön Gundela). Sv. Forn. III, s.233.

(Moderiti) Nu haver jag sport, Eder ~~fader~~ är död, fru Engela.

"Fru Engela (Gundela)" som står mitt i ringen, med en duk på sitt huvud, får underrättelsen om sin fars, mors, broders, systers och (fäst)mans död. Hon sjunker ned till golvet. Då ringen därefter sjunger, att hennes egna ändå leva, reser hon sig småningom upp och börjar dansa.

15. Det underliga djuret. Sv. Forn. III, s.239.

Det är ett underligt djur
Uti vår herres hage.
Det har gått där i femton år
Och gjort vår herre stor skade.

Djuret står mitt i ringen, vid sångens slut springer det ut, och en eller flere av de lekande, som stått utanför ringen, börjar jaga det.

16. Äldermansleken. Sv. Forn. III, s.245.

Sitt på stolen, herr Älderman (Bollerman),
På stolen sitter herr Älderman själv,
Ty honom är lovad en jungfru.

"Äldermannen", som står i ringen, måste sätta sig på stolen, dra stövlarna på sig, kläda halsduken, rocken, hatten o.s.v. på sig. - Ibland förekommer i leken också "Äldermans gräng".

17. Bro, bro breda. Sv. Forn. III, s.250.

Bro, bro breda, broa ligger nere
Vad fattas brona, stockar och stenar.

En rad av lekande vandrare genom den port, som två deltagare bilda med sina höjda armar. Dessa avskära den sista i raden. Denna måste nu välja vilkendera av de två han vill komma till. De sålunda bildade två partierna ha till slut en kraftprövning med varandra. Hur kallar man parterna? ("Ängel" och "djävul" eller "sol" och "måne"?)

18. Syster, syster källa min. Sv. Forn. III, s.247.

H.N. tog sin knyppeldyna,
satte sig vid fönstret
o.s.v.

Ingen kommer här fram, förrän han säger sin kärrestas namn.

Lekes som den föregående.

19. Gåsen och svanen. Rudbeck, Atlantica II, s. 246-247.

Gåsen måste gå igenom den port, som två svanar med sina armar bilda.

20. Behagar ungersven taga sig en vän. Sv. Forn. III, s.260.

Paret i mitten av ringen hälsar, klappar, kysser o.s.v. varandra, efter lekvisans ord.

21. God dag, god dag, min Rosa. Sv. Forn. III, s.257.

Lekes som den föregående.

22. Adam hade sju söner. Sv. Forn. III, s.194.

Ringen efterhärmar de rörelser, som den i mitten stående utför.

23. Demaredansen. Sv. Forn. III, s.376.

Deltagarna få inte le åt ljuset, som hålles framför dem. Leken blir sålunda en pantlek.

24. Herdar och herdinnor de valla sina får. Sv. Forn. III, s.363.

Ringlek med pardans i mitten.

25. Lussi eller Vippen eller Bältombak. Sv. Forn. III, s.363.

En av de lekande springer omkring ringen, och slår någon i ryggen eller låter en näsduk falla över honom. Denna person måste då springa i kapp med den förste omkring ringen till den tomma platsen. Under tiden sjunger ringen en låten visa.

26. Låna säll.

"Sällen" stå i rad efter varandra. "Lånaren" försöker ta fast den sitta. Förekommer i leken någon sång eller ett samtal? Brukar man på samma sätt låna något annat föremål än säll?

Uppteckningar av andra lekar än de här omnämnda mottagas även med största tacksamhet.